

Jan Kochel, *Wprowadzenie do edukacji osób starszych. W kręgu pedagogiki katolickiej*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2020, ss. 209, ISBN 978-83-65860-67-5

Nakładem Redakcji Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego ukazała się najnowsza praca ks. Jana Kochela nosząca tytuł *Wprowadzenie do edukacji osób starszych. W kręgu pedagogiki katolickiej*. Monografia ma charakter jednoautorski. Struktura publikacji jest złożona ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. Praca została wyposażona w obszerną bibliografię i opatrzona streszczeniem w języku angielskim. Liczy łącznie 209 stron. Stanowi 172. tom wydany w ramach Serii Opolskiej Biblioteki Teologicznej.

Już sama postać autora przynagla do zapoznania się z tą pozycją. Ksiądz Jan Kochel jest profesorem teologii i pedagogiki w Instytucie Nauk Teologicznych Uniwersytetu Opolskiego, rzeczoznawcą Komisji Wychowania Katolickiego KEP. Dominującą subdyscypliną teologiczną w jego pracy naukowej pozostaje katechetyka i w tej dziedzinie ks. Kochel wyróżnia się w środowisku polskich specjalistów jasno sprecyzowaną i unikalną metodologią prowadzonych badań. W zdecydowanej większości badania katechetyczne w Polsce ogniskują się wokół metodyki i dydaktyki katechezy przedszkolnej i szkolnej. Głównie analizuje się podręczniki, narzędzia edukacyjne, programy kształcenia pod kątem zakładanych celów, uzyskiwanych efektów i kompetencji. Uwaga badaczy koncentruje się również na założeniach i realizacji katechezy parafialnej i rodzinnej, a także skupia się na programach przygotowania do sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Niekiedy prowadzone są badania porównawcze polskiego systemu katechezy z rozwiązaniami przyjętymi w tym zakresie w innych krajach. Przeważają badania empiryczne kompetencji katechetów, religijności i moralności katechizowanej młodzieży oraz postaw uczniów wobec szerokiego spektrum problemów społeczno-moralnych.

Tymczasem ks. J. Kochel rozwija katechetykę wybitnie biblijną. Inspiracją dla tego nurtu badań stała się dla niego postać i dorobek naukowy znakomitego biblisty, kard. Carla Martiniego, arcybiskupa Mediolanu i wieloletniego przewodniczącego Rady Konferencji Episkopatów Europy. Na gruncie polskim ks. Kochel jest pionierem w upowszechnianiu dorobku biblijnego i pastoralnego włoskiego kardynała. Realizując w ślad za swoim mistrzem Martinim wieloletni projekt katechetyki biblijnej, opolski teolog podjął się w ten sposób wypełnienia jednego z kluczowych założeń soborowego *aggiornamento*, czyli odnowy teologicznej Kościoła poprzez powrót do źródeł biblijnych. Ojcowie soborowi w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu

Bożym *Dei Verbum* stwierdzili: „Teologia święta opiera się, jako na trwałym fundamencie, na pisanym słowie Bożym łącznie z Tradycją świętą. W nim znajduje swe najgruntowniejsze umocnienie i stale się odmładza, badając w świetle wiary wszelką prawdę ukrytą w misterium Chrystusa. Pisma zaś święte zawierają słowo Boże, a ponieważ są natchnione, są one naprawdę słowem Bożym. Niech przeto studium Pisma Świętego będzie jakby duszą teologii świętej” (nr 24). Tak zarysowany projekt naukowy stanowi poważne wyzwanie dla badacza. Wymaga doskonałego przygotowania z nauk biblijnych, biegłości w kilku subdyscyplinach teologicznych i sprawnego poruszania się na ich pograniczu. Konsekwentnie rozwijany warsztat metodologiczny ks. Kochela przyniósł widoczne rezultaty w postaci poważnych rozpraw z zakresu katechetyki ewangelizacyjnej i biblijnej, wymienić można m.in. publikacje: *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria kard. Martiniego* (Opole 1999), *Katecheza królestwa niebieskiego. Studium biblijno-katechetyczne Ewangelii Mateusza* (Opole 2005), *Katecheza u źródeł Ewangelii* (Poznań 2006), *Pedagogia biblijna w katechezie* (Kraków 2012), *Katecheza misyjna w Ewangelii Łukasza i Dziejach Apostolskich. Biblijno-katechetyczne studium narracyjne* (Opole 2013). Obecnie autor rozwija teologię nauczania na podstawie danych biblijnych i system pedagogiczny kard. Martiniego, który zasadniczo został wyłożony w jego 19 programach pastoralnych dla archidiecezji mediolańskiej.

Recenzowana publikacja wpisuje się w zasygnalizowaną wyżej koncepcję teologii nauczania. Podtytuł pracy *W kręgu pedagogiki katolickiej* sytuuje ją również na gruncie pedagogiki. Od dłuższego czasu toczy się spór w gronie pedagogów o zasadność uprawiania pedagogiki katolickiej w obszarze nauk społecznych. Podnoszone są zarzuty o konfesyjności takiej subdyscypliny. W rzeczy samej etymologiczne znaczenie „katolickości” pozwala odrzucić tego typu zastrzeżenia. „Katolicki” oznacza bowiem „uniwersalny”, „powszechny”, a w odniesieniu do pedagogiki zakłada możliwość wypracowania spójnego paradygmatu aksjologicznego, etycznego i antropologicznego jako potencjalnej płaszczyzny porozumienia w pluralistycznym dyskursie zróżnicowanych stanowisk pedagogicznych. Tak rozumiana pedagogika katolicka miałaby stanowić przeciwwagę dla dekonstrukcji obiektywizmu aksjologicznego i poznawczego, zakwestionowania normatywnego systemu etycznego i negacji personalistycznej antropologii z pozycji postmodernizmu. Nie wyklucza także argumentacji teologicznej. Czołowy europejski krytyk postmodernizmu, Jürgen Habermas, stanowczo sprzeciwiał się rugowaniu z debaty publicznej argumentacji teologiczno-religijnej. Tego typu argumentacja w jego opinii odślania pewien istotny wymiar bytowości człowieka wyrażający się w jego duchowości i religijności, spektrum intuicji eksplorujących rzeczywistość z właściwym dla siebie kontekstem immanencji i transcendencji oraz zasad układania stosunków społecznych, których nie można bezrefleksyjnie odrzucić. Pozwala przewyciężyć nihilistyczne konsekwencje materialistycznego naturalizmu i ontologizacji wyników badań empirycznych¹. Habermas postulował konieczność transpozycji pojęć i wartości religijnych na nomenklaturę

¹ M. Machinek, *Spór o status ludzkiego embrionu*, Olsztyn 2007, s. 226.

i wartości typowo laickie, czego sztandarowy przykład upatrywał w kategorii osoby jako laickiej adaptacji teologicznej koncepcji stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boże². Argumentacji teologicznej niemiecki filozof w żadnym wypadku nie odmawiał waloru prawdziwości i wprost występował przeciw arbitralnemu prowadzeniu jej do poziomu irracjonalnych sądów³. Wydaje się zatem, że głosy sprzeciwu wobec pedagogiki katolickiej są wyrazem błędnie definiowanej laickości dialogu społecznego i nieprzemyślenia do końca istoty dyskursu naukowego. Wyłączenie z debaty akademickiej argumentacji teologicznej sformułowanej atoli na podstawie jasno sprecyzowanej metodologii, a więc będącej rezultatem metodycznego namysłu, bez podjęcia z nią krytycznego dialogu, może się dokonać jedynie z pobudek ideologicznych. Opór wobec rozwoju pedagogiki katolickiej w istocie jest zakwestionowaniem *a priori* nie tylko teologicznego modelu argumentacji, ale także przejawem schizofrenicznego lęku przed antropologią integralną i etyką normatywną, w miejsce których dąży się do budowania koncepcji pedagogicznych na etykach sytuacyjnych i antropologii neomarksistowskiej.

Autor recenzowanej monografii poszukuje „najlepszej drogi wychowawczej” dla seniorów w celu „integralnego kształtowania osobistych postaw osób starszych”. Przeprowadza „analizę przekrojową dużej liczby opracowań dążąc do syntezy wniosków prezentujących teorię gerontologiczną”. Zasadniczo korzysta z literatury pedagogicznej i teologicznej. Wychodzi z założenia o zasadności wyszczególnienia zadań rozwojowych adekwatnych dla tej kategorii wiekowej i niezbędności ich realizacji, zarówno na płaszczyźnie edukacji zinstytucjonalizowanej, jak również w procesie samowychowania. Tak rozumiana edukacja przekracza wąskie znaczenie tego terminu w kierunku całokształtu oddziaływań wychowawczych o charakterze antropologicznym, aksjologicznym, etycznym i prakseologicznym modelujących komponenty poznawcze, aksjologiczne, behawioralne, afektywne i religijno-duchowe postaw seniorów. Jest to zatem proces zmierzający do nabycia wielorakich kompetencji personalnych uzdalniających osobę do efektywnego mierzenia się z licznymi uwarunkowaniami egzystencjalnymi wieku starszego. Przyjęta perspektywa badawcza skutecznie przełamuje dominującą obecnie tendencję do analizy zagadnień gerontologicznych z perspektywy kulturoznawczej, psychologizującej i socjologizującej. Autor, nie podważając relewantności tego typu ujęć, postuluje podejście komplementarne. Toteż proponuje uzupełnienie powyższych orientacji badawczych o dotychczas uwzględnianą w niewielkim zakresie perspektywę pedagogiczno-pastoralną, co pozwoli wypracować całościowe spojrzenie na problem badawczy z pozycji wszystkich sfer prozopicznych człowieka.

Książę Kochel stopniowo zapoznaje czytelnika z takim integralnym ujęciem wychowania i samowychowania, potrzeb i zadań rozwojowych osób starszych, przeprowadzając go przez kolejne etapy swoich badań rozłożone na cztery spójne i wzajemnie wynikające z siebie rozdziały monografii. W pierwszym rozdziale określa podstawowo-

² Tamże.

³ Tamże.

we założenia edukacji seniorów, dokonując koniecznych uściśleń terminologicznych i precyzując cele, zadania i treści edukacji senioralnej. Za pryncypialny cel gerontologii uznaje „afirmację i unaocznienie osobowej godności człowieka przynależnej mu w toku całego życia”. W procesie uczenia się istotną rolę odgrywa pozytywna motywacja seniorów, którzy stają przed konkretnymi wyzwaniami komunikacyjnymi społeczeństwa informacyjnego. Samokształcenie i samowychowanie na każdym etapie rozwoju, także w wieku starszym, jest wielostronnym oddziaływaniem, w którym kluczowe znaczenie ma postrzeganie i ocena siebie, kierowanie sobą, autokrytyczna refleksja i wybór ideału, do którego się zmierza. Właściwa dla schyłkowego okresu życia perspektywa eschatologiczna wymaga duchowej formacji osób dopełniających ten wieńczący etap ich rozwoju. Rozdział drugi wprowadza czytelnika w krąg intuicji biblijnych. Autor kreśli charakterystyki przeżywających swoją starość wybranych bohaterów Starego i Nowego Testamentu, finalnie ukazując kerygmatyczny obraz starszego (*presbyteros*) we wspólnocie eklezjalnej. Biblijne figury seniorów umiejętnie łączą życie kontemplatywne z czynnym zaangażowaniem dla wspólnoty, spełniając posłannictwo i zadania przeznaczone im w tym wieku przez Boga. Biblijna narracja o starości daleka jest od jej idealizacji. Wyróżnia się realizmem opisu ograniczeń i trudności właściwych dla tego okresu oraz pełną respektu afirmacją depozytu doświadczeń życiowych i godności sędziwych osób, których miarą starości jest życie nieskalane (Mdr 4,9: BT). W trzecim rozdziale ks. Kochel przenosi nas na grunt pedagogiki dojrzałości kard. Martiniego. Wskazanie Boga jako pierwszego Wychowawcy ukierunkowuje cały system pedagogiczny włoskiego biblisty. W tym miejscu autor z widoczną pasją przeprowadza eksplanację koncepcji i założeń szczegółowych teologii nauczania i wychowania w wierze, nie tylko przedstawiając osiągnięcia w tym zakresie kard. Martiniego, ale twórczo je pogłębiając i rozwijając w wymiarze analiz historiozbawczych, chrystologicznych, pneumatologicznych, eklezjologicznych i mariologicznych. Ostatni rozdział pracy ma wyraźnie charakter prakseologiczny. Autor bardzo konkretnie wyszczególnia obszary i metody formacji intelektualnej i społeczno-kulturalnej seniorów, nie stroniąc od kontekstu zinstytucjonalizowanych form kształcenia w ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku, a także profesjonalnej edukacji medialnej i sportowej. Szczególnie wartościowe są wskazania pastoralne dla duszpasterstwa specjalistycznego adresowanego do seniorów, które ogniskują wokół „dekalogu dla osób starszych” papieża Franciszka.

Omawiana praca jest niewątpliwie oryginalnym opracowaniem naukowym. Tematyka monografii szeroko wykracza poza obszar edukacji religijnej i teologii pastoralnej. Sformułowany problem i cele badawcze zostały pomyślnie osiągnięte. Znajdują odzwierciedlenie i uzasadnienie w układzie pracy, toku prowadzonej narracji autorskiej dobrze udokumentowanej źródłowo oraz w uzyskanych wynikach poznawczej eksploracji mającej charakter wybitnie interdyscyplinarny. To właśnie rozsądne wyważenie zagadnień szczegółowych, ich miarodajny dobór i biegłość analiz prowadzonych na pograniczu kilku dyscyplin potwierdza solidne przygotowanie do projektu badawczego i kompetencję metodologiczną autora, który potrafił w stosunkowo niewielkiej objętościowo monografii przedstawić dojrzałą syntezę teologii nauczania

wieku starszego, tylko z pokory badawczej określonej mianem introdukcji. Dodajmy, że takie studium było możliwe dzięki synchronicznemu zastosowaniu metody syntezy i metody porównawczej w połączeniu z analitycznym podejściem badawczym. Zindywidualizowany styl narracji autorskiej odsłania charakterystyczny dlań sposób werbalizacji myśli, wyróżniający się piękną, potoczną polszczyzną, precyzyjnością sformułowań i klarownością języka. Jest to styl sugestywnie prezentujący rozpatrywane zagadnienia, ujawniający erudycyjne znanstwo tematu. Autor buduje narrację na przemyślanym układzie kompozycyjnym pracy, co zapewnia logiczną poprawność prowadzonego wywodu i umożliwia szybką orientację w tekście. Wybór tekstów źródłowych zaproponowanych czytelnikowi do osobistej lektury znamionuje pewien poziom subiektywizmu, do którego ks. Kochel ma jednak pełne prawo. W tym przypadku subiektywność nie jest bowiem tożsama z dowolnością, ponieważ przywołane teksty są reprezentatywne dla tradycji, w której powstały. Wysoko należy ocenić inicjatywę konfrontacji czytelnika z szerokim wachlarzem tekstów źródłowych zaczerpniętych z różnych tradycji: literatury pięknej, traktatów filozoficznych, dzieł patrystycznych, ksiąg biblijnych, rozpraw teologicznych i dokumentów magisterialnych Kościoła. To uczy samodzielności myślenia, kształtuje pozytywny nawyk sięgania do źródeł i weryfikacji wielości obiegowych interpretacji danej wypowiedzi. Jak widać, umiejętność selekcji informacji i kompetencje komunikacyjne kluczowe w zmediatyzowanym społeczeństwie można efektywnie kształtować na podstawie literatury klasycznej, w tym również filozoficznej i teologicznej. Dodatkowo każdy rozdział wieńczy doskonale sumujące analizy repertorium wzmagające uwagę czytelnika i będące uzupełnieniem wcześniej zebranych w zakończeniu danej jednostki konstatacji. Także i w tym aspekcie ujawniają się założenia dydaktyczne pracy i sprawność autora jako doświadczonego dydaktyka. Poprzez repertorium czytelnik uczy się formułować spójne i precyzyjne wypowiedzi prezentujące esencję danego problemu bez zbędnego wchodzenia w kwestie drugorzędne i poboczne. Czytelnik, zapoznając się z kolejnymi częściami pracy, ma do dyspozycji również spis literatury przedmiotu korespondującej z głównym tematem danego rozdziału i rozszerzającej ogląd omawianych zjawisk. Selekcja bibliograficzna nie tylko nie budzi zastrzeżeń, ale jest adekwatna do interdyscyplinarnej problematyki monografii. Część wykorzystanych w toku badań publikacji ma wyraźnie charakter prac źródłowych, dostarczających ks. Kochelowi pryncypialnych danych, które umożliwią osiągnięcie wstępnych założeń badawczych i dydaktycznych. Pozostałe pełnią funkcję bogatego zaplecza bibliograficznego nauk pomocniczych dla teologii nauczania. Streszczenie w języku angielskim jest zredagowane poprawnie, a wyszczególnione słowa kluczowe są okazowe.

Wchodząc w twórczy dialog z autorem, postulujemy w ramach rozwijanego podejścia pedagogiczno-pastoralnego poświęcenie większej uwagi zagadnieniom równie istotnym dla seniorów jak podjęte w recenzowanej pracy, a sytuującym się na styku psychologii i duchowości, seksuologii i bioetyki. Te obszary badawcze są w monografii wyraźnie nieobecne. Nie oznacza to jednak zaniedbania. Po prostu nie uwzględniono ich w założeniach metodologicznych projektu, którego główna oś badawcza została ukierunkowana na dotychczas wyraźnie marginalizowaną w literatu-

rze gerontologicznej tematykę biblijno-pedagogiczną. Być może sygnalizowane zagadnienia staną się przedmiotem dalszych opracowań omawianego badacza.

Książka Kochel po latach badań w obszarze katechetyki biblijnej otwiera nowe perspektywy poznawcze przed polską teologią, proponując koncepcyjny projekt teologii nauczania. W zamierzeniu opolskiego teologa byłaby to subdyscyplina teologiczna z jednej strony ukierunkowana na cele prakseologiczne, z drugiej natomiast ufundowana na solidnych podstawach teologii systematycznej i biblijnej. Niewątpliwie do jej natury należy bardzo dziś potrzebna kontekstualność przynaglająca teologię do prowadzenia krytycznego dialogu z różnymi obszarami nauk o wychowaniu.

Piotr Guzdek
Uniwersytet Opolski
Wydział Teologiczny